

VỞ KỊCH XÉT XỬ CÔNG MINH

TẮT THĂNG *

Tóm tắt: Xuất hiện vào đời Thanh, vở kịch khuyết danh này có nội dung ca ngợi nhân vật Bao Chửng (Bao Công) một vị quan tòa công minh, chính trực, dũng cảm trong công việc, xét xử các vụ án đầy tính éo le, rắc rối, cụ thể ở đây là vụ án Tàn Hương Liên – Trần Sỹ Mỹ. Vở “Xét xử công minh” đã được nhiều đoàn kịch ở Bắc Kinh, Thượng Hải và các địa phương khác dàn dựng, công diễn. Ngoài các kịch chèo thuộc hệ thống Bang kịch thì Kinh kịch, Xuyên kịch, Triều kịch cũng lần lượt đưa vở kịch này lên sân khấu. Ở vở kịch, Bao Chửng hiện lên chân thực và lãng mạn, vừa là nhân vật của thực tế đời sống, vừa là con người của nguyện vọng nhân dân.

Từ khóa: Bao Công, Kinh kịch, Xuyên kịch, chính trực, công minh

Abstract: First appearing during the Qing dynasty, the anonymous play sings praise of Bao Zheng, an honest, upright, and courageous justice, known for his judgments of many complex and difficult cases, specifically the case of Chen Shimei, who abandoned his wife Qin Xiangliang. The play has been performed by many theater companies in Beijing, Shanghai, and other provinces, and staged according to the traditions of different genres such as Peking opera, Yu opera, Sichuan opera, etc. In the play, Bao Zheng appears both realistic and romantic, a real-life figure that also reflects the hope of the common people.

Keywords: Bao Zheng, Peking opera, Sichuan opera, honest, justice

Vở kịch kể lại câu chuyện xảy ra ở đời Tống với ba nhân vật chính là Tàn Hương Liên, Trần Sỹ Mỹ và Bao Công. Chuyện kể rằng Trần Sỹ Mỹ sau khi đỗ Trạng Nguyên liền tham giàu, bỏ nghèo, kết duyên với công chúa, ruồng bỏ người vợ cũ là Tàn Hương Liên. Tàn Hương Liên lâm vào cảnh bần cùng, sau khi bố mẹ chồng chết đói, nàng dắt con lên kinh đô tìm chồng. Trần Sỹ Mỹ sai gia tướng Hàn Kỳ sát hại mẹ con Tàn Hương Liên. Hàn Kỳ sau khi biết sự thật bèn quyên sinh. Được sự giúp đỡ của Thừa tướng Vương Diên Linh, Tàn Hương Liên đến phủ Khai Phong kêu lên Bao Chửng. Bao Chửng bảo vệ chính nghĩa, bất chấp sự can

thiếp của công chúa và Hoàng Thái Hậu, quyết định xử tử Trần Sỹ Mỹ⁽¹⁾.

Câu chuyện *Trần Sỹ Mỹ* lãng quên người vợ tào khang được lan truyền rộng rãi ở đời Thanh. Sách *Hoa Bộ Nông Đàm* của Tiêu Tuấn cho rằng trong *Hoa Bộ* có vở *Trại Tỳ Bà*, tức là vở *Xét xử công minh*. Vậy ta nhận thấy, tên vở *Trại Tỳ Bà* đã nói lên rằng vở này có quan hệ nhất định với vở *Tỳ Bà Ký*. Mặc dù tên nhân vật của hai vở này có khác nhau nhưng nội dung câu chuyện thì nửa phần đầu là giống nhau. Còn nửa phần sau kể chuyện Tàn Hương Liên lên kinh tìm chồng. Trần Sỹ Mỹ sai người hạ sát nàng. Nàng chạy vào Miếu Thần, được thần linh truyền cho võ nghệ. Sau khi ra vùng biên ải tham chiến, lập công, Tàn

(1). Đại bách khoa toàn thư Trung Quốc – Sân khấu (2002), tr. 272.

Hương Liên hồi triều và được phong chức Đô đốc và thật thú vị, đích thân nàng thăm vấn Trần Sỹ Mỹ, vạch trần tội ác của hắn. Trần Sỹ Mỹ hối hận và vợ kịch kết thúc trong cảnh vợ chồng điên viên. Ta nhận thấy tình tiết Trần Sỹ Mỹ hối hận và cùng Tần Hương Liên chung sống trong cảnh điên viên cuối vở khác hoàn toàn với tình tiết tên chồng phản bội và mưu sát vợ khi bị Bao Chứng tuyên án xử tử. Vì vậy mới có cái tên *Xét xử công minh* hoặc *Vụ án xử trảm Trần Sỹ Mỹ*.

Vở *Xét xử công minh* đã được nhiều đoàn kịch ở Bắc Kinh, Thượng Hải và các địa phương khác dàn dựng, công diễn. Ngoài các kịch chủng thuộc hệ thống Bang kịch⁽²⁾ thì Kinh kịch, Xuyên kịch, Triều kịch cũng lần lượt đưa vở kịch này lên sân khấu. Vở diễn bắt đầu từ tình tiết Tần Hương Liên nghỉ tạm ở kinh đô và kết thúc ở tình tiết Bao Chứng truyền lệnh xử trảm Trần Sỹ Mỹ. Các màn kịch chủ yếu: Đầu Điểm, Sám Cung, Tỳ Bà Tứ, Sát Miếu, Cáo đao, Đại đường, Kiều hoàng cô, Trắc Mỹ...

Về phương diện thi pháp, vở kịch *Xét xử công minh* có những ưu điểm đáng được ghi nhận và học tập. Thứ nhất, đó là ưu điểm về xây dựng cốt truyện với những sự kiện (événement), sự biến (peripetie) và tai biến (catastrophe) và nó có tác dụng tạo hiệu quả cuốn hút đối với người xem (và cả người đọc). Ta hãy khảo sát:

- Thứ sinh Trần Sỹ Mỹ lên kinh dự thi và đỗ Trạng Nguyên (sự kiện).

- Ngay sau đó hắn ruồng bỏ Tần Hương Liên để cưới nàng công chúa. Hắn còn sai Hàn Kỳ sát hại Tần Hương Liên (sự biến).

(2). Hệ thống Bang kịch: Bang kịch là một kịch chủng của Hý khúc Trung Quốc hình thành và phổ biến ở các vùng Bang Tử Trục Lộ (Hồ Bắc), Bang Tử Vệ (Thiên Tân). Bang tử kịch nổi tiếng nhất có hai vùng: Hồ Bắc và Thương Đương (Sơn Tây) bởi vậy mới có hai loại hình Bang Tử Hồ Bắc và Bang Tử Bắc Lộ Sơn tây.

Bang Tử Hồ Bắc sau khi hình thành và định hình ở quê hương mình đã được lan rộng khắp các tỉnh như Thiên Tân, Bắc Kinh, Thượng Hải và hầu khắp các tỉnh Đông Bắc như Tô Châu, Hàng Châu, Vũ Hán. Bang Kịch Hồ Bắc hưng thịnh một thời tại Bắc Kinh, nó đua tranh với Kinh Kịch như thế. Song từ năm 1929 đến năm 1949 nó suy yếu dần dần cho nguyên nhân chủ yếu là thiếu thể hệ nghệ sĩ kế cận. Sau ngày nước Cộng Hòa Nhân Dân Trung Hoa ra đời, chính quyền quốc gia đã có chủ trương tập hợp các nghệ nhân của Bang Kịch lại dựng khôi phục và phổ biến Bang Kịch cho đông đảo quần chúng thưởng thức.

Bang Tử Bắc Lộ Sơn Tây là một trong bốn loại kịch Bang Tử ở Sơn Tây, do hình thành ở Sơn Tây mà có tên gọi Bang Tử Bắc Lộ Sơn Tây. Kịch chủng này bắt nguồn từ điệu Thương Lộ Bang Tử Sơn Tây (hiện chưa rõ nó ra đời từ ngày, tháng, năm nào). Kịch chủng này được lưu truyền ở khắp các tỉnh Sơn Tây, Nội Mông, Hồ Bắc. Sau thời Hàm Phong (nhà Thanh), Bang Tử Bắc Lộ nhanh chóng phát triển và hưng thịnh với nhiều vở diễn và trở nên nổi tiếng.

- Sau khi nhận biết ngọn ngành câu chuyện, Hàn Kỳ đã không sát hại mẹ con Tần Hương Liên mà còn tự sát (tai biến).

Trong các tai biến này còn chứa đựng một yếu tố cực kì quan trọng nhưng cũng rất khó điều tiết là sự bất ngờ (improvisite). Nó phần nhiều nằm ngoài sự chờ đợi của người xem nhưng nó lại có hiệu quả rất lớn trong việc tạo sự cuốn hút cho khán giả. Đó là hành động Hàn Kỳ không sát hại mẹ con Hương Liên mà lại tự sát.

Câu chuyện xử án Trần Sỹ Mỹ là một trong những vụ án mà vị quan tòa Bao Chứng đã tiến hành theo sự chỉ đạo của công lý và lòng dân. Ta có thể kể thêm các trường hợp *Bao công tra án Quách Hòe*, *Bao Công xử án Bàng Quý phi* được đưa lên sân khấu Tuồng, Cải lương Việt Nam và được đông đảo quần chúng khán giả nhiệt liệt tán thưởng.

Thông thường thì những vở kịch có mô típ vụ án vốn đã rất hấp dẫn đối với người xem. Bởi vì với phẩm chất nhân bản và tâm hồn nhân đạo, hầu hết người xem đều căm ghét cái xấu, cái ác và mong muốn pháp luật trừng trị chúng một cách thích đáng. Song, có phải công lý bao giờ cũng chiến thắng đâu, mà có khi, thậm chí nhiều khi, công lý bị vùi dập trong cả cõi đời và trong cả các phiên tòa. Cho nên có một vị quan tòa sáng suốt (để nhận biết sự thật), công minh (để giữ vững cân cân công lý), chính trực (không ăn của đút lót), dũng cảm (không bị sức ép cường quyền) như Bao Chứng thì thật là may mắn cho nhân dân các thời đại, nhất là thời đại mà sự ngự trị, thao túng mọi lĩnh vực của đời sống thuộc về các thế lực phản động. Bao Chứng – đó là hình tượng vừa mang tính chân thực vừa mang tính lãng mạn, vừa là nhân vật của thực tế đời sống, vừa là con người của nguyện vọng nhân dân.

Chúng ta đã đề cập đến phương diện xây dựng nhân vật của tác giả vở *Xét xử công minh* qua trường hợp quan tòa Bao Chứng. Bên cạnh đó, một số nhân vật khác cũng rất nổi bật trong vở kịch này.

Trước hết là nàng Tần Hương Liên. Đây là một phụ nữ nông thôn được tác giả diễn tả với những đức tính hiền lành, đôn hậu, sẵn lòng hi sinh vì người khác, ăn ở chí tình, chí nghĩa thủy chung với chồng. Một nét đặc sắc mà tác giả

Nghệ sỹ Năm Phi - Người đóng vai Bàng Quý Phi, gánh hát Phước Cương

tô đậm cho hình tượng nhân vật này là sự kiên cường không sợ đám hoàng thân quốc thích, dám lên tiếng vạch trần tội ác của tên chồng phản bội, tàn ác đến dã man, quyết liệt và đi đến cùng trong việc phanh phui cái ác, cái xấu để bảo vệ cái thiện, cái tốt. Tần Hương Liên do đó là hình tượng toàn vẹn về người phụ nữ với sự kết hợp hài hòa và có thể nói là nhuần nhuyễn giữa hai mặt: mềm và cứng, dịu hiền và kiên cường, tình cảm và lý trí. Tóm lại là hình tượng nhân vật tạo được hiệu quả cảm xúc, nhận thức và thẩm mỹ cho người xem.

Trái với Tần Hương Liên là nhân vật Trần Sỹ Mỹ - một điển hình của những kẻ tham vàng bỏ

ngãi, vì danh lợi mà phản bội cả vợ con, thậm chí còn dụng tâm giết hại vợ con để che đậy quá khứ. Thủ pháp đẩy nhân vật xấu ác đến chỗ tận cùng của hành động xấu ác, rồi thẳng tay trừng trị nó là một biện pháp mỹ học vô cùng đặc dụng của nghệ thuật kịch, nó được sử dụng một cách sáng tạo trong vở kịch *Xét xử công minh* qua hình tượng nhân vật Trần Sỹ Mỹ như ta đã thấy.

Cùng với các nhân vật trên (Tần Hương Liên, Bao Chửng, Trần Sỹ Mỹ) trong vở *Xét xử công minh* còn có nhân vật Hàn Kỳ, nhân vật tiết liệt, hy sinh mạng sống để bảo vệ cho điều tốt đẹp, cái đáng phải bảo vệ, người đóng vai trò quan trọng trong vụ án Trần Sỹ Mỹ ấy, đặc biệt là người tạo nên yếu tố bất ngờ thi pháp cho một tình huống (situation) gay cấn của vở kịch như ta đã biết.

Trên sân khấu Việt Nam, tích chuyện *Tần Hương Liên – Trần Sỹ Mỹ* được nhiều lần đưa lên sàn diễn. Ta có thể nêu một vài trường hợp đáng kể: *Trần Sỹ Mỹ bắt nhận hiền thê* do Tân Lập Ban trình diễn vào năm 1923. *Bội phu quả báo* do Ban kịch sinh viên trường Luật trình diễn tại Hà Nội năm 1923. *Tra án Bàng Quý Phi* do Nghĩa Hiệp Ban trình diễn tại sân khấu Hà Nội năm 1927. *Tra án Quách Hòe* cũng do Nghĩa Hiệp Ban trình diễn tại sân khấu Hà Nội năm 1927. *Xử án Bàng Quý Phi* do gánh Phước Cương diễn trên sân khấu Hà Nội năm 1932. Có thể thấy đây là một tích chuyện hấp dẫn cuốn hút khán giả bởi bài học đạo lý về sự trao trả công lý công minh, niềm hy vọng, khát khao của mọi tầng lớp công chúng.

* PGS, Nghiên cứu Nghệ thuật sân khấu, Trường Đại học Sân khấu – Điện ảnh Hà Nội

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đại từ điển Bách khoa toàn thư Trung Quốc: Hý khúc, Tập II, Thành Đăng Khánh dịch, NXB. Sân khấu, Hà Nội, 2002.
2. Arixôt (1964), *Nghệ thuật thi ca*, NXB. Văn hoá, Hà Nội

Ngày tạp chí nhận được bài: 16/10/2025; Ngày nhận xét, phản biện: 26/10/2025
Ngày quyết định đăng: 29/10/2025; Ngày đăng: 5/12/2025